

ВІДГУК

наукового опонента на дисертацію Хараджи М.В. «Психолого-педагогічні умови розвитку міжетнічної толерантності старшокласників», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Тема дисертації Хараджи Марини Вікторівни є актуальною з огляду як на загальний стан існуючої проблеми толерантності на європейському та українському соціокультурному просторі, так і її загострення, зокрема, у сфері міжетнічних стосунків. Через територію сучасної України пролягають інтенсивні міграційні шляхи, а її населення є поліетнічним за своїм складом. У силу історичних, політичних та соціально-економічних причин ця проблема є відчутнішою у південних, західних і східних регіонах та містах-мегаполісах нашої держави, де у межах одного і того ж етнополітичного організму об'єктивно співіснують носії різноманітних етнокультурних традицій. Дослідження представників різних соціальних і гуманітарних наук констатують, що під впливом факторів соціального, культурного й психологічного гатунку останнім часом процес диверсифікації населення за етнічним принципом значно посилюється. Такий процес породжує нові виклики у відносинах між представниками різних народів, що проживають в одній країні. У цій ситуації культивування та розвиток міжетнічної толерантності як ефективного механізму подолання суперечностей у міжетнічній взаємодії у певному сенсі має стати запорукою мирного співіснування носіїв різних етнічностей і позитивно позначитися на об'єднавчих суспільних процесах як на регіональному так і на загальнодержавному рівнях. Звернення дисертантки до вивчення проблеми стосунків між представниками різних етнічностей у шкільному середовищі є абсолютно виправданим, адже психологічні, вікові, гендерні особливості міжетнічної толерантності старшокласників, специфіка її вияву і функціонування, психологічні

механізми і умови її формування, культуротворчий потенціал у вітчизняній віковій та педагогічній психології досліджені недостатньо.

Дисертантка переконливо аргументувала вибір проблеми для дослідження, адекватно визначила об'єкт і предмет, логічно вибудувала структуру, обрала продуктивні методи для досягнення поставлених у роботі мети та завдань, тримаючи в центрі уваги саме психолого-педагогічні аспекти формування і розвитку міжетнічної толерантності. При цьому авторка у достатньому для даного дослідження обсязі аналізує й інші моменти у динаміці цього складного явища, зокрема впливи на міжетнічну толерантність соціально-економічних, політичних, соціально-психологічних, етнокультурних та інших факторів (*розділ I*). Великий обсяг літератури вітчизняних і зарубіжних дослідників етнічної проблематики, що передусім стосується феномена «міжетнічна толерантність», свідчить про ґрунтовну обізнаність дисертантки зі здобутками суміжних наукових дисциплін та вміння їх застосувати для всебічного вивчення предмету свого дослідження. Проведений М.В. Хараджи теоретичний аналіз відзначається системністю, концептуальністю та органічно продовжує напрацювання численних попередників. Слід визнати доречність цитування їх праць та викладу їх міркувань на підтвердження висунутих у дисертації гіпотез, положень. Щодо рівня міжетнічної толерантності старшокласників в українській школі та перспектив її розвитку авторка сприяє формуванню дослідницького поля, у центрі якого перебуває проблема толерантності.

У другому розділі в результаті чітко спланованих діагностичних процедур були емпірично визначені показники й проаналізовані чинники впливу на формування міжетнічної толерантності старшокласників. Дисертантка, врахувавши впливи соціальних, психологічних, культурних, поведінкових чинників змогла переконливо обґрунтувати критерії міжетнічної толерантності, визначити рівень її сформованості та проаналізувати психолого-педагогічні умови, необхідні для її підтримання і розвитку.

Хараджи Марина Вікторівна переконливо представила своє бачення перспектив розвитку міжетнічної толерантності у старшокласників, пов'язуючи їх з вибудовуванням ефективного психологічного та педагогічного супроводу формування й, особливо, реалізації принципів та норм міжетнічної толерантності у навчально-виховному процесі. Розроблений авторкою соціально-психологічний тренінг «Розвиток міжетнічної толерантності старшокласників» включає у себе чимало компонентів (усвідомлення учнями змісту й смислового наповнення самого поняття, формування уявлень про толерантність як універсальний принцип співіснування у поліетнічному середовищі, з'ясування співвідношення «толерантність / інтолерантність, розвиток толерантності як важливого інструменту міжетнічної взаємодії тощо), професійне застосування яких передбачає утвердження у свідомості і поведінці старшокласників позитивних тенденцій у динаміці міжетнічної толерантності.

Зважаючи на те, що в Україні на сьогодні ще не склалося цілісної системи, спрямованої на розвиток міжетнічної толерантності старшокласників, представлена у третьому розділі авторська комплексна програма і модель психологічного супроводу розвитку міжетнічної толерантності у старшому шкільному віці є вагомим практичним кроком у просуванні до вирішення цієї напруженої й делікатної проблеми.

Серед інших позитивних характеристик дисертації можна назвати такі: достатньо глибокий аналіз поняттєво-термінологічного апарату концепції міжетнічної толерантності, комплексне використання психодіагностичних методик, фахове опрацювання результатів емпіричного дослідження, концентрація уваги на ключових моментах у визначенні умов розвитку міжетнічної толерантності, особливо психолого-педагогічних, та їх взаємопов'язаності та взаємовпливів, обґрунтованість як проміжних, так узагальнюючих висновків.

Виконана Хараджи М.В. дисертація має теоретичне і практичне значення, яка сприятиме розгортанню досліджень у галузі педагогічної та

вікової психології, зокрема культивуванню й вихованню міжетнічної толерантності у шкільному середовищі.

Автореферат відповідає змісту дисертації, а її основні положення викладені в опублікованих статтях.

Аналіз дисертаційного дослідження Хараджи М.В. дає підстави позитивно оцінити роботу, однак вона не позбавлена і певних недоліків:

1. На наш погляд, визначаючи пункти новизни, не варто було детально перераховувати усі умови забезпечення формування міжетнічної толерантності: скажімо, пункти 3, 4, 5 близькі за своєю смисловою наповненістю і їх можна було б об'єднати (с. 8);

2. У дисертації присвячено багато місця концептуалізації понять, через які розкривається як саме поняття «міжетнічна толерантність», так і умови її формування у старшокласників. На нашу думку, у цьому контексті необхідно було б глибше проаналізувати проблему визначення меж толерантності та її проєкцію на рівні функціонування у міжетнічній взаємодії.

3. Слід зазначити, що отримані дані емпіричного дослідження є досить інформативними і загалом об'єктивно характеризують ситуацію з міжетнічною толерантністю у шкільному середовищі, хоча, на нашу думку, не з усіма авторськими висновками можна беззаперечно погоджуватися. Зокрема, твердження про те, що рівень міжетнічної толерантності у шкільному середовищі вищий ніж у загальноукраїнському контексті (с. 96.) потребує вагомих аргументів і чіткої відповіді на запитання: «за рахунок чого це можливо?». Як його узгодити з тими фактами, що порівняно з дорослими великий відсоток старшокласників виявляє байдужість до проблеми міжетнічної взаємодії (с. 85), а ціннісно-смилова, світоглядна основа міжетнічної толерантності юнаків ще не сформована?

4. Твердження дисертантки (вважаємо його слушним) про те, що у забезпеченні умов формування і розвитку міжетнічної толерантності ключову роль відіграє мобілізатор (шкільний психолог, педагог, вихователь) передбачає більш повне розкриття цієї ролі. У дисертації такий матеріал

міститься, однак, на нашу думку, її варто було б представити значно глибше, зокрема у тій частині роботи, де мова йде про досвід зарубіжних шкільних практик та рекомендацій, які стосуються його втілення в українських реаліях.

Висловлені зауваження не носять принципового характеру, вони можуть бути враховані у подальшій роботі над проблемою. Поставлені дисертанткою завдання виконано, а мета досягнута.

У підсумку можна констатувати, що дисертація Хараджи Марини Вікторівни **«Психолого-педагогічні умови розвитку міжетнічної толерантності старшокласників»** є самостійним, завершеним дослідженням, відповідає вимогам ДАК МОН України до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Горянська Анжела Михайлівна

Горянської А.М.
Г.М. Горянська